
Dr Nataša VUJISIĆ-ŽIVKOVIĆ
Filozofski fakultet
Beograd

Pregledni naučni rad PEDAGOGIJA LXII, 2, 2007. UDK: 37.015

PRILOG PROUČAVANJU NAUČNOG RADA MILANA ŠEVIĆA¹

Rezime: Nesporno je mesto Milana Ševića (1866–1934) u našoj kulturnoj istoriji. Sa druge strane, Šević kao teoretičar vaspitanja i pedagoški metodolog, neretko je osporavan i zanemarivan. Rad Milana Ševića na izradi Narodne enciklopedije srsko-hrvatsko-slovenačke (po imenu urednika poznatijoj kao Stanojevićeva enciklopedija) nije do sada bio predmet posebne analize. Učešće u izradi odrednica u Narodnoj enciklopediji pripada periodu u kome je Milan Šević imao najviše razloga da veruje u ostvarenje svojih ideja o unapređenju rada na pedagoškoj nauci i praksi i podudara se sa osnivanjem Pedagoškog društva, Opšteg pedagoškog seminara, Pedagoškog instituta pri Beogradskom univerzitetu i sa intenziviranjem Ševićevog rada u oblasti pedagoške leksikografije, bibliografije i istorije.

U ovom članku predstavljeni su prilozi Milana Ševića u Narodnoj enciklopediji koji se najvećim delom odnose na ličnosti, učitelje, pedagoge, književnike, filozofe. Predstavljajući njihov naučni rad, doprinos u izradi školskih knjiga i udžbenika, književno stvaralaštvo i rad na uređivanju prosvetnih i dečjih listova, Šević nije skrivao svoje simpatije i antipatije, nekada i po cenu da odstupi od uzdržanosti koja se očekivala od saradnika Narodne enciklopedije. Odnos prema pojedinim ličnostima i njihovim delima ukazuje na specifičan Ševićev pristup u diferencijaciji pedagogije i »pedagoštva«.

U članku su posebno analizovane odrednice autobiobibliografskog karaktera u kojima su izloženi motivi i ciljevi rada u pedagoškom izdavaštvu, prevodilaštvu i obrazovanju učitelja, kao i autoklasifikacija Ševićeve bibliografije.

Ključne reči: Milan Šević, Narodna enciklopedija, pedagoška leksikografija, pedagogija na univerzitetu.

O uticaju Milana Ševića na razvoj pedagoške teorije i nauke kod nas postoje dve oprečne ocene. Smeštajući Ševića u kontekst »skretanja ka kulturnoj pedagogici«,

---

¹ Članak je rezultat rada na projektu br. 149055, *Promene u osnovnoškolskom obrazovanju – problemi, ciljevi, strategije* (Učiteljski fakultet u Beogradu) koji finansira Ministarstvo za nauku i zaštitu životne sredine (2006–2010 god).

Dušan Jovanović navodi da je kao honorarni profesor Univerziteta u Beogradu Milan Šević »razvio u prvim posleratnim godinama delatnost dovoljno značajnu za razvoj pedagoške misli u Srba.« (Jovanović, 1939; 16) Ševićeva dela »odaju izvanredno vrednog pisca i savesnog prikazivača, ali ni u jednom od njih, rastrgan raznorodnošću uticaja i raznim vidovima svoje delatnosti, on se nije uzdigao do stupnja sintetičara i stvaraoca sistema«. (Jovanović, 1939; 16) Jovanović smatra da je na naš pedagoški razvoj Šević uticao kao »budilac sećanja na prošlost« (pri tome misli na Ševićeve radove *Josif Pančić kao pedagog* i *O Đorđu Natoševiću*), presađivač inostranih, pre svega nemačkih, uticaja, kao »praktičan trudbenik na srednoškolskoj pedagogici« i »organizator pokušaja obnove pedagoškog seminara na Univerzitetu u Beogradu pod imenom Opšteg pedagoškog seminara«. I Ševićev rad na Pedagoškom društvu Jovanović je ocenio kao »pokušaj osnivanja«. Jovanović nije propustio da primeti da je Šević (»uglavnom autodidakt u užoj pedagogici«) uz Jovana Miodragovića bio jedan od retkih autora koji krajem 19. i početkom 20. veka koristi izraz pedagogija a ne pedagogika (u tom kontekstu stavlja pod navodnike i »Pedagogijsku« knjižnicu). Mada se u prikazu pedagoškog razvoja u Srba od 18. do 20. veka prećutno oslanja na Ševićevu klasifikaciju ovoga razvoja, Jovanović osim »budilačkog« ne uočava druge Ševićeve doprinose razvoju istorije pedagogije kod nas.

Diferenciraniji pristup Ševićevom pedagoškom delu imala je Darinka Mitrović. (Mitrović, 1967b) Ševićeve doprinose ona vidi u tri veoma značajna pedagoška područja: u oblasti teorije škole i školske pedagogije, pedagoškog obrazovanja nastavnika i univerzitetskih studija pedagogije i u teoriji dečje književnosti i estetskog vaspitanja. Šević »nije napisao sistematsku teoriju vaspitanja i obrazovanja, kao što su to učinili drugi pedagozi njegovog doba (V. Bakić, Lj. Protić, V. Rakić i dr)«, piše Darinka Mitrović, ali je u svojim brojnim člancima i monografijama »pokrenuo nove probleme, koje je tretirao na moderan naučni način, pokazavši svoju pedagošku erudiciju, smeo i kritički duh, u njihovom postavljanju i rešavanju«. (Mitrović, 1967b; 151) Ni Darinka Mitrović ne uočava Ševićev doprinos razvoju istorije pedagogije kod nas.

Nesporno je mesto Milana Ševića u našoj kulturnoj istoriji. Sa druge strane, koliko god to paradoksalno zvučalo, Šević kao pedagog, u onom smislu u kome je obradio Josifa Pančića kao pedagoga, dakle kao teoretičar vaspitanja i pedagoški metodolog, neretko je osporavan u periodu između dva svetska, a u posleratnom periodu (sa izuzetkom Darinke Mitrović), ostao je zanemaren. Dvadesetih godina Ševiću se zameralo da ne vidi nove puteve u rešavanju »krize pedagogije«, nije se shvatalo zašto, Šević, borac za »novu pedagogiju«, ponovno objavljuje Bakićevo *Pedagoško iskustvo*, strahovalo se od toga da bi njegovo zalaganje za univerzitetsko obrazovanje učitelja za sve nivoe škola moglo da ugrozi razvoj pedagoške metodologije i ostvarivanje zadatka pedagogije na univerzitetu da »neguje pedagoško istraživanje i vaspitava za taj rad«, prigovaralo mu se da u radovima o dečjoj književnosti prenebregava dečju psihologiju². Ševićevi prevodi ocenjivani su kao »teški i suviše germanizovani«, neki od vodećih istoričara nisu imali razumevanja za tip »naučne ekonomije« i »matičarske«, prečanske sentimentalnosti kojoj je bio naklonjen.

Deo »krivice« za potcenjivanje Ševićevog naučnog doprinosa mogao bi se pripisati samom Ševiću. Kao »savestan prikazivač«, istovremeno i žestok polemičar, Še-

---

² Ove kritike najčešće su dolazile od Vladimira Vujića i Prvoša Slankamenca u književnim beleškama *Srpskog književnog glasnika*. Na zanemarivanje dečje psihologije upozoravali su Svetolik O. Avramović i Darinka Mitrović.

---

vić je uočavao da se iza kristalne jasnoće i preciznosti naučnog obrasca *beogradskog stila* moglo da potkrade nepoznavanje izvora i literature, kao što se desilo Jovanu Skerliću u razmatranju Dositejevog odnosa prema Rusou (Šević, 1923); u Srba stariji termin pedagogija nije za ljubav naučnosti želeo da žrtvuje *pedagogici*. Pored toga, Ševićeva najznačajnija dela – *Istorija pedagogije* i *Opšta i posebna didaktika*, ostala su nedovršena što je moglo da pojača utisak o njegovoj »nesistematičnosti«.

Recepcija Ševićevog dela od potonjih generacija pedagoga obeležena je nedostatkom obzira prema njegovom doprinosu univerzitetnoj institucionalizaciji pedagogije. Iz različitih uglova ovaj doprinos sagledavan je kao nedovoljan (J. Iskruljev, D. Jovanović) ili pogrešno usmeren (P. Slankamenac). U periodu nakon Drugog svetskog rata često je, sa dosta argumenata, kritikovan odnos predratne prosvetne politike prema pedagoškoj nauci, ali je, sasvim neopravdano, takav odnos pripisivan i intelektualnoj univerzitetnoj javnosti. Ševićeva biografija govori u prilog prvom stavu, njegovi radovi dovode u pitanje drugi. Gotovo opšteprihvaćeno uverenje o »pedagogiji kao mladoj nauci« i o »zaostajanju pedagogije« prenosilo se i na forme naučnog organizovanja: Ševićovo Pedagoško društvo predstavljano je tek kao »pokušaj osnivanja«, kao »nedovoljna osnova« za dalji razvoj pedagoških organizacija. Pedagoško društvo, osnovano pod predsedništvom Milana Ševića pri Beogradskom univerzitetu 1924. godine, spadalo je, međutim, u red sledećih naučnih univerzitetkih društava: Lingvističkog društva (Aleksandar Belić), Društva za srpski jezik i književnost (Pavle Popović), Društva prijatelja klasičnih studija (Veselin Čajkanović), Društva za žive jezike i književnost (Miloš Trivunac), Geografskog društva (Jovan Cvijić), Istorijskog društva (Nikola Vulić), Geološkog društva (Jovan Žujović), Biološkog društva (Živojin Đorđević) i Skopskog naučnog društva (Radoslav Grujić). Iz navedenog spiska naučnih društava i njihovih predsednika vidi se status koji je pedagogija stekla na univerzitetu u Ševićovo vreme.

Kao i organizovanje naučnog rada u pedagogiji, ostali su potcenjeni i Ševićevi autorski radovi. Savremeno istraživanje nečijeg naučnog rada obuhvata i istraživanje rada na institucionalizaciji jedne naučne discipline, njenih nastavnih i pomoćnih ustanova, sredstava za saopštavanje i širenje naučnih rezultata i ideja (Milić, 1995; 23). U tom smislu, Šević kao »vaspitač generacija« (Đurić–Topalović, 1935), kao organizator Pedagoškog društva i Opšteg pedagoškog seminara pri Beogradskom univerzitetu, ima nezaobilazno mesto u istoriji srpske pedagogije. Organizaciona i nastavna delatnost Milana Ševića, u najmanju ruku, jeste »dovoljno značajna za razvoj pedagoške misli u Srba« kako je procenjivao Dušan Jovanović (Jovanović, 1939), ali ona ne bi trebalo da zaseni njegovo autentično pedagoško mišljenje i osobenosti naučnog postupka koji je primenjivao. U ovom članku bavićemo se, možda, najizraženijom osobinom Ševićevog naučnog rada: neprestanom diferencijacijom pedagogije iz kulturno-istorijskog miljea, da bi kritički prerađena, bila ponovno integrisana u žive tokove vaspitanja. Neumoran u pribiranju činjenica iz kulturne istorije, nauke i književnosti, školske prakse i prosvetne politike, Šević u njima traga za onim što naziva *pedagoštvo*, koje se potom izlaže svestranoj analizi ili, kako bi rekao Živojin Đorđević, *logičkom pedagogičarstvu*. Korišćenje ovog postupka više upućuje na književnog istoričara, nego na tipičnog predstavnika duhovno-naučnog pravca u pedagogiji. Utoliko je Šević današnjem čitaocu bliži od »sintetičara« i »stvaralaca sistema« iz svoje generacije.

Ševićev doprinos srpskoj pedagoškoj metodologiji ne sastoji se samo u proširenju njenog tematskog polja, u unapređenoj primeni komparativnog i statističkog metoda, već, pre svega, u opisanom postupku diferencijacije i integracije kojim su naja-

---

vljene dileme koje danas odlikuju odnos pedagogije i *kulturnih studija*. Paradoksalno, upravo taj aspekt njegovog rada nailazio je na najdublje nerazumevanje. Na početku članka navedena procena Dušana Jovanovića, mogla bi se jezikom samog Ševića izraziti na sledeći način: Milan Šević bio je suviše veliki teoretičar kulture da bi bio veliki pedagog.³ Iz današnje perspektive lako može da se odbaci ovakav stav. Milan Šević kao prvi prevodilac Kanta, Diltaja, Natorpa, Brauninga na srpski jezik, kao priređivač Zmajevih pesama, rekli smo, ima trajno mesto u našoj kulturnoj povesnici. Bio bi, međutim, krajnje površan istorijski prikaz u kome bi se prevideo Ševićev rad na naučno-pedagoškom polju, rad koji je sam Šević prihvatao kao svoj najznačajniji zadatak. U članku o Vićentiju Rakiću pokušali smo da otvorimo temu uticaja filozofsko-kulturnih kretanja na njegovo pedagoško delo. (Vujisić-Živković, 2006) U ovom radu želimo da ukažemo na to da je i za Milana Ševića, kao i za Vićentija Rakića, »stvaranje u oblasti naučne pedagogike, /bio/ posao toliko isto ozbiljan, odgovoran i vezan za svest o cilju koliko i svaki drugi naučni posao«. (Jovanović, 1939; 20) Odnos prema naučnom radu u pedagogiji koji je karakterisao intelektualnu elitu Srbije Ševićevog vremena, možda je najbolje izrazio tvorac beogradskog stila, Bogdan Popović. Kada ga je povodom sedamdesetogodišnjice života hroničar časopisa *Učitelj* svrstao u pedagoge, Bogdan Popović, čiji su prilozima u časopisima uvek bili »retki i dragoceni«, oglasio se pismom uredništvu *Učitelja*, u kome je, između ostalog, napisao: »/.../ jednu stvar primam, i ona mi je u isto vreme bila i najdraža: ubrojao me je u pedagoge. Koliko sam bio uspešan kao pedagog, to je sporedno; ali sam uvek mislio da je *pedagogija, mimo sve prosvetne i naučne struke, najvažnija, osnovna*. Još pri kraju prošloga veka – kao što vidite, to nije od juče – imao sam običaj govoriti da je devetnaesti vek stvorio psihologiju, a da će nauka dvadesetoga veka biti pedagogika. Na žalost, stvari uvek idu sporo; ali je glavno da idu; i ja se nadam da će se moja predviđanja ispuniti. Zato mi je drago bilo što ste me ubrojali u pedagoge.« (Popović, 1934; 560)

Na prvi pogled iznenađujući stav jednog književnog korifeja o negovanju naučnosti u pedagogiji, mogao bi da se shvati kao program čitavih naraštaja srpskih intelektualaca. U ostvarivanju tog programa vidno mesto zauzimao je Milan Šević, i to ne samo kao »budilac«, prevodilac, »savesni prikazivač«, organizator i »vaspitač generacija«, već, u prvom redu kao pedagog-istraživač. »Možemo slobodno reći, da se naša pedagoška književnost mnogima čini neznatna samo zato što im je ostala nepoznata«, pisao je Milan Šević o srpskoj stručno-naučnoj pedagoškoj literaturi. (Šević, 1924; 87) Vremenom slična sudbina sustigla je i Ševićeve spise. Najoštriji kritičar nemarnog odnosa prema pedagoškoj baštini, postao je i njegova najveća žrtva.

U ovom članku kao predložak za istraživanje Ševićevog naučnog rada koristimo njegove priloge u *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj*, koju je uredio profesor Stanoje Stanojević. Stanojevićeva enciklopedija, kako je pokazao sociolog Miloš Nemanjić (Nemanjić, 2001), predstavlja dobru osnovu za istraživanje razvoja stvaralačke inteligencije kod nas. Prilozi Milana Ševića u *Narodnoj enciklopediji*, iako realtivno malobrojni, pokazuju osobenosti njegovog naučnog rada i pedagoškog mišljenja. *Narodna enciklopedija* pružila je Ševiću priliku da manifestuje svoj odnos prema naučno-pedagoškom radu, prema ličnostima i institucijama u našoj pedagoškoj prošlosti, na kraju, da pred licem čitave intelektualne javnosti eksplicira svoja stremljenja. Period u kome saraduje u *Narodnoj enciklopediji*, ujedno je i vreme Ševićeve naj-

---

³ Uporediti sa Ševićevim sudom o Josifu Pančiću kao pedagogu.

---

intenzivnije delatnosti na Beogradskom univerzitetu, što priloge u Stanojevićevoj enciklopediji čini posebno značajnim za istraživanje celokupnog stvaralaštva Milana Ševića.

Mesto Narodne enciklopedije u istoriji srpske kulture i pedagogije

Tokom 19. i početkom 20. veka zabeležene su tri inicijative za izradu enciklopedije južnoslovenskih naroda. Najpre je 1863. godine Društvo srpske slovesnosti predložilo Dimitriju Matiću da izradi *Enciklopediju nauka*, potom je 1871. godine Stojan Bošković dao pisani predlog Srpskom učenom društvu da uđe u izradu *Opšteg rečnika znanja i nauka* (zajedno sa Srpskom Maticom u Novom Sadu, Južnoslovenskom akademijom nauka u Zagrebu, Slovenskom Maticom u Ljubljani i bugarskim Književnim društvom), a treći je pokušaj iz 1909. godine, kada je Jugoslavenska akademija izradila nacrt *Jugoslavenskog enciklopedijskog rečnika*. (Popović, 1926) Međutim, ni jedna od ove tri inicijative nije realizovana. Njihov neuspeh može se delom objasniti nedostatkom finansijske podrške države, ali je, pre svega, posledica nedovoljne spremnosti intelektualne elite, naučnih i prosvetnih institucija da se nose sa ovako kompleksnim zadatkom. To najbolje pokazuje odgovor JAZU na Boškovićevu inicijativu da se izradi *Opšti naučni rečnik*: »Radnja oko naučnog riječnika predpostavlja toliki broj književnika, da ne rečemo upravo suvišak književnih sila, kolika u nas jošter nema; i uspijeh takove radnje predpostavlja, napokon, i tolik broj obrazovane čitajuće publike, kolika u nas žalibog jošter nema«.⁴

Nakon Prvog svetskog rata posao na izradi enciklopedije preuzela je grupa intelektualaca okupljena oko istoričara Stanoja Stanojevića. Prva sveska *Narodne enciklopedije srpsko-hrvatsko-slovenačke* izašla je 14. marta 1925. godine. Poduhvat u koji se upustio dr Stanoje Stanojević, da u novoj državi, još nezalečenih rana i neprevaziđenih omraza iz Prvog svetskoga rata, izradi enciklopediju »troplemenog« naroda, imao je kulturno-prosvetne i političke motive. *Narodna enciklopedija*, oglašavana kao »rečnik naše zemlje«, predstavljala je najznačajniji kulturni projekat u Kraljevini. U realizaciji enciklopedije učestvovali su naučnici iz sva tri naroda, zastupnici različitih generacija i »naučnih škola«, članovi različitih političkih partija. Profesor istorije na univerzitetu, dr Stanoje Stanojević, okupio je 146 saradnika, od koji 20 akademika i 75 profesora univerziteta. Tek osnovan (1923. god.) Bibliografski zavod, sa sedištem u Zagrebu, na čelu sa S. Ulmanskim, prihvatio se izdavanja enciklopedije.

Narodna enciklopedija trebalo je da pruži pregled kulturne istorije Srba, Hrvata i Slovenaca. Da bi se ispunio ovaj cilj veliki prostor posvećen je brojnim ličnostima, školama, kulturnim institucijama, naučnim, humanitarnim, udruženjima i društvima, časopisima i listovima. Obradene su različite oblasti, pre svega, kultura, jezik, književnost, istorija, etnologija, religija, politika, privreda i geografija. Insistiralo se na predstavljanju istorijskog razvoja naše kulture i otuda su manje poznate ličnosti, institucije i događaji, često dobijali više prostora od daleko značajnijih, ali i široj publici poznatijih, pojava nacionalne istorije i kulture. Po oceni Pavla Popovića (Popović, 1926) nazivom *Narodna enciklopedija* nije se išlo za tim da se tvrdi da je reč o »enciklopedija za narod«, ali i taj drugi smisao, nije isključen.

---

⁴ Videti: *Glasnik Srpskog učenog društva*, knjiga XXXII, 1871, str. XVI.

Rad na *Narodnoj enciklopediji* budno je pratila intelektualna javnost, a naročito ona nenaklonjena ovom poduhvatu. U Hrvatskoj su neki reagovali prebrojavanjem redova odrednica koje se odnose na hrvatsku kulturu, jedan pretplatnik iz Crne Gore tražio je da mu se vrati novac kada u enciklopediji nije pronašao svoj rodni Vrmoš. (Stanojević, 1928) Uredniku je zamerano da nisu obuhvaćene neke važne ličnosti i institucije, da postoji sistematska neujednačenost priloga kako u pogledu veličine, tako i u njihovom sadržaju – neke odrednice koje se odnose na ličnost sadrže pored biografskih i iscrpne bibliografske podatke, dok druge sadrže samo ključne radove autora...

Neujednačenosti je zaista bilo, ona je nekada bila posledica različitog pristupa pojedinih saradnika, ali je nastajala i zbog namere urednika da promovišu manje poznate ličnosti. Zanimljivo je da je više napisano o slikaru Moši Pijadi, koji se u vreme pisanja *Enciklopedije* nalazio u zatvoru, nego o aktuelnom vladaocu, kralju Aleksandru. U prikazu objavljenom u *Srpskom književnom glasniku* iz 1926. godine Pavle Popović (Popović, 1926) dao je listu od oko sto ličnosti koje su izostale, delom sačinjenu prema *Pomeniku* Milana Đ. Milićevića.

Na različite primedbe koje su stizale tokom izdavanja *Narodne enciklopedije* profesor Stanojević odgovorio je opširnim *Pogovorom* (11. decembar 1928. godine) u kome opisuje kako je izgledao rad na izradi enciklopedije. Koordinacija rada 146 saradnika iz raznih delova Kraljevine, u vreme u kome je poštanska pošiljka jedini način saobraćanja u ovako osetljivoj stvari, bio je iscrpljujući i zahtevan posao. Postupak je u prvoj fazi obuhvatao izradu alfabeta, odabir odrednica koje će ući u enciklopediju i izbor autora za svaku odrednicu. Već ovde se dr Stanojević suočio sa delikatnim zadatkom da lično saopšti autoru koje su od odrednica prihvaćene a koje nisu, te koje će on obrađivati a koje su predate nekom drugom. Zbog sujete izgubljeni su neki saradnici. Dešavalo se da fakulteti preuzmu na sebe izbor saradnika, iako to od njih urednik nije tražio, a da onda izabrani profesor ne preda nijedan prilog.

Profesor Stanojević je sastavio uputstva za redigovanje članaka i bio je prvi i poslednji čitalac svakog članka. U ovom poslu pomagali su mu kao redaktori Pavle Stefanović, Uroš Džinović i Branislav Miljković i tehnički urednik general Emilo Belić. Dešavalo se da autori ne prihvate redakciju. Naravno, tu je i pregled verzije rukopisa otisnutog u štampariji. Sve ovo moralo je da se obavi u kratkom vremenskom roku, preplatnici su unapred platili svoj primerak *Enciklopedije*, poverioci su čekali povraćaj uložene kapitala...

Slava koju je *Enciklopedija* doživela kada je posle nepunih godinu dana od obnarodovanja ideje (3. maja 1924. održan je prvi sastanak saradnika) izašla prva sveska (14. marta 1925. god.) pomogla je da se zaborave problemi i teškoće sa kojima se profesor Stanojević suočio u njenoj izradi. *Narodna enciklopedija* je izlazila u pojedinačnim sveskama, u dva izdanja – ćirilicom i latinicom, koje nalikuju časopisu, prilozima u njoj nazivani su člancima. Tiraž je bio 10 000 primeraka. Pojedinačne sveske objedinjene su u četiri knjige. Prva knjiga ima 899 stranica teksta štampanog u dva stupca, druga ima 1095 stranica, treća 1014, a četvrta 1354 strane; obrađeno je ukupno 12.000 odrednica. Vremenom, *Enciklopedija* je postala izvor za mnoge oblasti u kulturnoistorijskom, književnom i naučnom radu. Bibliografski i metodološki pristup *Narodne enciklopedije* Stanoja Stanojevića postavio je standarde i uzore za naredne poduhvate ove vrste. Tome je svakako pomogao ugled saradnika enciklopedije među kojima su bili Slobodan Jovanović, Vladimir Ćorović, Veselin Čajkanović, Aleksandar Belić, Bogdan Gavrilović, Nedeljko Košanin, Vladimir R. Petković, Živojin Perić, Toma Živano-

---

vić, Nikola Vulić, Dragutin Anastasijević, Jovan Žujović i Jovan Cvijić, da navedemo samo one sa Beogradskog univerziteta.

Pored Milana Ševića, među autorima koji su učestvovali u izradi *Enciklopedije* priložima iz oblasti školstva i pedagogije treba pomenuti filozofa i pedagoga Alberta Bazalu koji je za *Enciklopediju* napisao priloge o većem broju hrvatskih i srpskih pedagoga, među njima i o Vojislavu Bakiću, i Ljubomira Protića koji je pisao o školstvu u Srbiji. Istoričar Radoslav Grujić ostavio je vredne priloge o crkvenim institucijama i ličnostima, sa osvrtom na njihov doprinos razvoju školstva i pedagoške književnosti. Grujićevi prilozi početkom devedesetih godina štampani su kao posebna knjiga. (Grujić, 1993) Prilozi o zdravstvenom vaspitanju i prosvetivanju, dečjoj zaštiti i školskoj higijeni, predstavljaju delove *Narodne enciklopedije* koje su današnjem čitaocu možda i najzanimljiviji, posebno zato što su napisani od ljudi koji su neposredno bili uključeni u ovaj veliki poduhvat iz prvih decenija dvadesetog veka, kao što su bili dr Miloš Popović i dr Vladimir Stanojević. Značajni su i prilozi o ličnostima koje su se bavile pojedinim nastavnim disciplinama (geografskom, botaničkom, zoološkom nastavom) ili pitanjima unapređenja profesionalne nastave i stručnog obrazovanja. Posebnu pažnju istaknutim prosvetnim dobrotvorima i pedagoškim piscima, naročito onima iz Vojvodine, posvetili su istoričar Dušan Popović i književnik Veljko Petrović, koji je, na primer, pisao o pedagoškim delima Zaharija Orfelina, Stevana V. Popovića (čika Steve), dr Jovana Maksimovića, najistaknutijeg prevodioca ruske literature i brojnih nemačkih i ruskih članaka o radnoj školi, Tolstojevih pedagoških članaka, uz to i istaknutog dečjeg pisca (*Braca Jova*) ... Pedagoški rad onih ličnosti koje su se bavile raznim naučnim, društvenim i političkim pitanjima, istican je u njima posvećenim priložima. Pišući o Milanu Đ. Milićeviću, Vladimir Ćorović na prvo mesto stavlja njegovo bavljenje pedagogijom. Slobodan Jovanović, takođe, piše o pojedinim političarima koji su bili značajni pedagozi, kao što je to bio Stevan D. Popović. Neki pedagozi zastupljeni su prikazima doprinosa razvoju nastave prirodnih nauka, npr. dr Nikola J. Petrović, drugi kao pesnici (dr Miloš Perović), treći kao nacionalni revolucionari, npr. Cvetko Popović, mladobosanac i učesnik u Sarajevskom atentatu, docnije profesor pedagogije u Učiteljskoj školi u Jagodini.

Savremenici su različito procenjivali zastupljenost pedagoga u Stanojevićevoj *Enciklopediji*. Dok je Pavle Popović (Popović, 1926; 533) smatrao da je nekim pedagozima, naveo je primer Arkadija Varađanina, dato suviše prostora, drugi su, poput Milića R. Majstorovića (Majstorović, 1935; 597) smatrali da je problemu pedagoških institucija, ličnosti i istorije posvećeno malo pažnje. Pored ovako oprečnih ocena ostaje činjenica o velikom broju odrednica koje se u užem smislu mogu klasifikovati kao pedagoške. Uzeti kao celina oni ukazuju na značaj koji je međuratna kulturna elita pridavala pitanjima vaspitanja, obrazovanja i školstva.

Autorski rad Milana Ševića u *Narodnoj enciklopediji*

Članci Milana Ševića u *Narodnoj enciklopediji srpsko – hrvatsko – slovenač-koj*, nisu do sada bili predmet posebne analize, niti se navode u bibliografijama Ševićevih originalnih radova i prevoda. U članku »Idejni razvitak pedagogike u Srba od 1918. do 1938. s osvrtom na prethodno doba«, Dušan Jovanović (1939) pominje Ševićev rad na *Narodnoj enciklopediji* i u osvrtu na njegovo pedagoško delo uglavnom se koristi priložima iz *Enciklopedije*; u do sada najiscrpnijoj, ali nepotpunoj, bibliografiji Ševiće-

---

vih radova koju je sačinila Darinka Mitorvić (1967), ne pominju se njegovi prilozi u *Narodnoj enciklopediji*. Dr Milan Šević autor je 43 odrednice u *Narodnoj enciklopediji*. Ševićev profesionalni i naučni rad, njegova interesovanja i znanja, odlikovala je mnogostranost, tako da je i u *Enciklopediji* obradio odrednice iz različitih oblasti kulture. Kao vrstan poznavalac i naš prvi teoretičar i istoričar dečje književnosti, napisao je članke iz ove oblasti; kao pisac srednjoškolskih udžbenika, metodskih uputstava za nastavnike i recenzija za udžbenike, pisao je o ličnostima koje su se okušale u poslu pripreme školskih knjiga; kao gimnazijski profesor filozofije piše o našim prvim filozofima; kao pedagog o srpskim i hrvatskim pedagozima. Ševićevi prilozi dobrim delom odudaraju od standarda koji su urednik i najvažniji saradnici želeli da postignu. Oni su obimniji, pored činjenica sadrže i kritički osvrt autora, napisani su ne samo da informišu već i da zagovaraju i ubede. Spomenuta primedba Pavla Popovića na opširan prilog o Arkadiju Varađaninu odnosila se na Ševića. Verovatno zbog neizbežne opširnosti Ševiću nije poverena odrednica o dr Đorđu Natoševiću, već je nju napisao Vladimir Ćorović, upućujući čitaocu na Ševićevu knjigu o Natoševiću. (Šević, 1922)

Prilozi M. Ševića svojim najvećim delom odnose se na ličnosti – učitelje, pedagoge, filozofe (njih 34), koji su istoriji srpskog i hrvatskog školstva i pedagogije upamćeni kao školski reformatori, začetnici naučnog rada u oblasti pedagogije i psihologije, pisci prvih udžbenika, ali i kao filozofi, pesnici i pripovedači, urednici dečjih i omladinskih časopisa, pokretači učiteljskih i pedagoško-književnih listova i udruženja.

Članke o značajnim ličnostima srpske i hrvatske kulture koje je Milan Šević priredio za *Enciklopediju* raspodelili smo u nekoliko grupa. U prvoj su prilozi o pedagoškim piscima, reformatorima školstva i prosvete, Stefanu Vujanovskom (1743–1829), Jovanu Beriću (1786–1845), Arkadiju Varađaninu (1844–1922), Miti Neškoviću (1846–1907), Milanu Kostiću (1840–1880) i Stevi Ćuturilu (1846–1931⁵). U drugoj grupi su članci o srpskim pedagozima, profesorima univerziteta i učiteljskih škola, Vićentiju Rakiću (1881–1969), Paji Radosavljeviću (1879–1958), Sretenu Adžiću (1856–1933), Sretenu Pašiću (1858–1909), Ljubomiru Protiću (1866–1928), Dušanu Rajičiću (1866–1934) i Vojislavu Mladenoviću (1884–1964). U treću grupu objedinili smo članke o profesorima filozofije Mihailu Ristiću (1839–1897), Konstantinu Brankoviću (1814–1865), Branislavu Petronijeviću (1875–1954) i Svetomiru Ristiću (1886–1920). U posebnu, četvrtu grupu izdvojili smo Ševićeve priloge o ličnostima koje su se istakle pedagoškim i školsko-reformatorskim radom u Hrvatskoj, Albertu Bazali (1877–1947), Stjepanu Ratkoviću (1878–1968) i Stjepanu Bosanacu (1870–1928). U petoj grupi su Ševićevi članci o ličnostima koje su se najviše istakle kao prvi pisci bukvara i školskih udžbenika, Inoku Savi (16. vek), Adamu Dragosavljeviću (1800–1862), Petru Ninkoviću (1820–1887), Svetozaru Miletiću (1852–1886), Đorđu Magaraševiću (1857–1931) i Pavlu Aršinovu (1855–1935). U posebnu, šestu grupu objedinili smo Ševićeve članke o dečjoj književnosti, dečjim (omladinskim) listovima, časopisima *Prijatelj srpske mladosti* i *Radovan*, piscima književnosti za decu, Ivani Brlić Mažuranić (1874–1939), Ljudevitu Tomšiću (1843–1902) i Ivanu Martinoviću (1863–1926), učiteljicama i pesnikinjama Danici Bandić (1871), Milevi Simić (1858–1945) i Milki Pagačić (1860). U okviru ove grupe samo pominjemo i kratke odrednice o književnicima Savi Petroviću (1846–1914) i Milivoju Radoviću (1861).

---

⁵ Radi lakšeg praćenja uneli smo godine smrti ličnosti preminulih nakon objavljivanja *Enciklopedije*.

Poslednja, sedma grupa, obuhvata priloge koji su autobiografskog karaktera: ovde smo objedinili Ševićev prilog o sebi, članak o *Pedagoškoj knjižnici*, biblioteci *Pedagoški klasici*, Pedagoškom seminaru na univerzitetu i članak o Pedagoškom društvu.

Školski reformatori

Stefana Vujanovskog (1743–1829) Šević predstavlja kao jednog od najznačajnih Srba svoga doba: »odlikovao se treznim i savesnim radom i trajnom žudnjom za narodnim napretkom«. Naglašava napore Vujanovskog da za Srbe otvori štampariju i navodi iscrpan popis udžbenika iz nemačkog jezika, gramatike, crkvene istorije, građanskog vaspitanja koje je Vujanovski priredio, preveo i sam napisao. O dr Jovanu Beriću (1786–1845) Šević piše jedan kratak prilog. Budimski doktor filozofije, Jovan Berić, obavljao je dužnost aktuara glavne školske inspekcije. Oprobao se u sastavljanju školskih udžbenika, bukvara, štica i aritmetike. Po Ševiću, dr Jovan Berić prvi je prevodilac udžbenika iz pedagogije i metodike – reč je o delu Petera Viloma koje je Berić objavio u Budimu 1816. godine pod naslovom *Pedagogija i metodika za učitelje građanskih i selskih škola*. Dodajmo da je dr Jovan Berić za ovaj udžbenik napisao predgovor na dvadeset strana. (Šević ne navodi *Ručnaju knjigu* Teodora Jankovića Mirijejskog iz 1776. pripređenu po Felbigerovom originalu. Ni Mirijejski, ni Uroš Stefan Nestorović, a ni Dimitrije Isailović nisu posebno obrađeni u *Narodnoj enciklopediji*)

Za Mitu Neškovića (1846–1907), učenika Somborske učiteljske škole, Šević piše da je »posle Natoševića bio jedan od najradljivijih učitelja naših koji je imao veliki uticaj na učitelje«. Najpre učitelj u Rumi, Zemunu i Irigu, potom bjelovarski školski nadzornik, poslat je na dodatno stručno obrazovanje u Drezden gde upoznaje saksonske škole i završava tečaj za gimnastičko vaspitanje. Nešković je pokretač tri pedagoška časopisa, nezavisnog učiteljskog lista *Učitelj* (1873–74. god, Vršac), *Nove škole* (1875–1879. god., Zemun) i *Novog vaspitača* (1888–1907). Šević ocenjuje da su prva dva lista imala za cilj slobodnu školu i jedinstvo srpskog učiteljstva u Austro-Ugarskoj i da su presudno uticali na učitelje u Srbiji da svoje udruženje organizuju po načelima koja su njima postavljena. Sa A. Kuzmanovićem 1875. godine Nešković je pokrenuo list *Dečji prijatelj* (1875–1878), a 1901. godine ediciju *Naša prošlost – čitanka za narod i omladinu*. Pored toga, Nešković piše udžbenike (Bukvar, Časlovac, Srpski gramatiku, Domaće životinje...), započinje prevođenje Rusoovog *Emila* i Pestalocijevog dela *Lihard i Getruda*. U ediciji Matice Srpske *Knjige za narod* izašlo je više njegovih radova (*Roditelji i škola*, *Amanet Srpkinjama*, *Iz davne prošlosti*), kasnije sabranih u *Zbirci pedagoških radova*, objavljenoj u tri sveske.

Reformator školstva iz 19. veka, Milan Kostić (1840–1880), bio je đak Karlovačke bogoslovije i magistar Kijevske duhovne akademije. Na poziv kneza Nikole odlazi u Crnu Goru, da bi 1869. godine osnovao Cetinjsku bogosloviju i kao njen rektor osmislio i pripremio nastavni plan i potrebne udžbenike. Jedno vreme Kostić je na mestu direktora svih škola u Crnoj Gori i istrajno radi na njihovom reformisanju u duhu Natoševićevih ideja. Kostićeva knjiga *Škole u Crnoj Gori* izašla 1876. godine nagrađena je od Srpskog učenog društva, primećuje Šević. Napomenimo da izveštaj Milana Kostića o radu u Crnoj Gori predstavlja najvažnije svedočanstvo o ovom periodu razvoja crnogorskog školstva i prosvete kojim danas raspolažemo. Sadrži mnoštvo materijala etnopedagoškog karaktera i predstavlja jednu od najzanimljivije napisanih knjiga o reformi školstva. Niko nije bolje prikazao probleme u primeni Natoševićevih i drugih

---

tada savremenih pedagoških pristupa kao što je bila »nauka o gledanju«, puteve koncipiranja programa osnovne nastave, teškoće u radu i obrazovanju učitelja, dovijanje u izradi nastavnih sredstava poput »ruske računaljke«, od prote Milana Kostića. Fototip-sko izdanje ove knjige objavio podgorički Unireks (1997).

Prilog o Arkadiju Varađaninu (1844–1922) svojim obimom izazvao je kritiku Pavla Popovića. Šević navodi da je Varađanina, đaka učiteljske škole u Somboru, Đorđe Natošević poslao na školovanje u Gotu, gde je u Pedagoškom seminaru slušao metodiku kod Karla Kera. Potom je pozvan za profesora učiteljske škole u Kragujevcu, ali su ga obaveze prema srpskom narodno-crkvenom saboru, čiji je pitomac bio, sprečile da prihvati to mesto. Od 1874. godine radio je kao učitelj i direktor novoosnovane Više devojačke škole u Novom Sadu, a Šević je zabeležio i podatak da je 1873. bio izaslanik kikindske crkvene opštine na Svetskoj izložbi i na Kongresu slovenskih učitelja u Beču. 1880. godine Varađanin osniva dobrotvorno društvo – *Zadrugu Srpkinja Novosadkinja*, 1890. godine *Srpski učiteljski konvinkt* za srpske đake koji pohađaju novosadske škole, a 1907. godine osniva *Učiteljsku zadrugu*. U periodu 1886–1914. godine Varađanin uređuje rado čitan list *Ženski svet*, a tokom 1910–1911. godine i *Letopis Matice Srpske* (deset svezaka). Posle Prvog svetskog rata, 1921. godine, pokrenuo je časopis za učitelje *Učiteljski vesnik* koji izlazi u Novom Sadu do njegove smrti naredne godine. Izveštaji Arkadija Varađanina o srpskim školama na prostoru Ugarske dragocen su izvor za istoriju srpske škole i prosvete. Šević je imao dobar razlog da prilog o Varađaninu pretvori u malu spomenicu – u studiji *O Đorđu Natoševiću* (1922) on se umnogome oslanja na sećanja i pisanu zostavštinu svog prijatelja.

Steva Čuturilo (1846–1931), najpre učitelj u Lici, Dabru, Rakovcu i Otočcu, potom je poslanik izabran na narodno-crkvenom saboru. Učestvovao je u hercegovačkom ustanku, a od 1876. godine uređuje *Glas Crnogorca*, učitelj je prestolonaslednika Danila i školski inspektor i organizator celokupne prosvete u Crnoj Gori. Po dolasku u Srbiju Čuturilo je radio kao nastavnik u osnovnim i srednjim školama, od 1889. godine kao nadzornik narodnih škola za Niški okrug, a u periodu 1899–1901. godine bio je izabrani poslanik u Narodnoj skupštini. Šević beleži da je Čuturilo napisao više udžbenika za osnovne škole, među kojima je i njegov poznat *Bukvar*. U vreme u kome Šević piše o njemu, Čuturilo je vršio dužnost upravnika internata *Gajreta* u Beogradu.

Srpski pedagozi i profesori učiteljskih škola iz pera Milana Ševića

Milan Šević za *Narodnu enciklopediju* piše i o dve značajne ličnosti srpske pedagogije: Vićentiju Rakiću (1881–1969) i Paji Radosavljeviću (1879–1958). Prvi članak je mali po obimu, pisan da informiše, odmerenim stilom. Vićentije Rakić »docent pedagogije i književnik«, doktorant je Lajpciškog univerziteta, a od 1912. godine nastavnik pedagogije na Beogradskom univerzitetu. Bavi se pitanjima iz oblasti opšte teorije obrazovanja i teorije nacionalnog obrazovanja. Šević naglašava da se Rakićeva doktorska disertacija često navodi »u stranom psihološkom i pedagoškom svetu i u stranoj literaturi«. Članak sadrži popis izabranih radova koji se završava napomenom da je Rakić preveo Sviftova *Guliverova putovanja u Liliput*. Reč je o podatku koji je neretko nedostajao u radovima o Vićentiju Rakiću pisanim posle Drugog svetskog rata.

Paji Radosavljeviću (1879–1958) posvećen je jedan nadahnuti prilog. Školovao se u Somboru, Pakracu i Osijeku, zatim je radio kao učitelj u Ašanji, nastavio studije u Cirihi, sa prekidom od dve godine koje je proveo kao učitelj u Mostaru. Nakon

---

doktorskih studija kraće vreme radio je kao profesor pedagogije i nemačkog u somborskoj učiteljskoj školi, a potom odlazi u Ameriku i postaje profesor na Pedagoškom fakultetu Univerziteta u Njujorku. Šević naglašava da je Paja Radosavljević »naš najplodniji pedagoški pisac«. U članku su navedeni Radosavljevićevi obimniji radovi. Ševićovo oduševljenje eksperimentalnim istraživanjima Paje Radosavljevića iz oblasti pamćenja i zaboravljanja ilustruje prikaz eksperimenta iz 1907. godine u kome je učestvovalo 27 lica, 16 odraslih i 11 dece.

Narednih pet ličnosti objedinjuje rad u učiteljskim školama u Srbiji. To su Sreten Adžić (1856–1933), Sreten Pašić (1858–1909), Ljubomir Protić (1866–1928), Dušan Rajčić (1866–1934) i Vojislav Mladenović (1884–1964). Adžić je predstavljen kao đak učiteljske škole, koju je započeo u Kragujevcu a završio u Beogradu, student pedagogijuma u Beču i Lajpcigu, učitelj u Kučevu i Trsteniku, profesor i direktor učiteljskih škola u Nišu, Aleksincu, Jagodini. Pominje se njegova zasluga za organizovanje učiteljske škole u Jagodini »gde je podigao veliki vrt i poljsku učionicu«. Popis spisa Sretena Adžića sveden je na najznačajnija dela. Šević je prečutao svojevremenu oštru kritiku *Vaspitačevih zabeleški*⁶, ali je prilog o Adžiću upadljivo oskudan.

Sreten Pašić je bio upravitelj Više ženske i osnivač Ženske učiteljske škole u Beogradu. Šević ga predstavlja kao zagovornika telesnog vaspitanja u školama i društvu, atletu i vrsnog poznavaoca narodnih pesama. Pašić je Ševićev saradnik na popularnoj čitanci za srednje škole. Njihovo prijateljstvo je verovatno uticalo na Ševića da u članku o svom saradniku navede iscrpan pregled radova, od knjiga, preko udžbenika do članaka u listovima i časopisima.

Prilog o Ljubomiru Protiću obeležava Ševića ocena da je on odlučni predstavnik herbartovaca u srpskoj pedagogiji. Od činjenica iz profesionalnog života Ljubomira Protića navodi da je bio đak učiteljske škole u Beogradu, student filozofije i pedagogije u Jeni i Lajpcigu, profesor gimnazije u Svilajncu, Jagodini, Nišu i Kragujevcu, profesor učiteljske škole u Kragujevcu, direktor Ženske učiteljske škole u Beogradu (1906–1925), sekretar ministarstva prosvete i član Glavnog prosvetnog saveta. Prilog o Protiću sadrži popis njegovih značajnijih pedagoških radova, među kojima je istaknut članak »Herbartova pedagogika u Srba«.

Sledeći pedagog je dr Dušan Rajčić, od 1926. godine profesor Više pedagoške škole u Beogradu. Rajčić je u Jeni odbranio doktorat – *Uzimanje u obzir individualnosti u masovnom vaspitanju*. Radio je kao profesor učiteljskih škola u Aleksincu i Jagodini i Bogoslovijske Sveti Sava u Beogradu, potom kao referent za osnovnu školu pri ministarstvu prosvete. Zajedno sa M. Mitrovićem, M. Vesnićem i B. Nušićem pokrenuo je dečji list *Srpče*. Rajčić je među osnivačima Srpskog društva za dečju psihologiju (1907) i pokretačima časopisa *Glasnik za dečju psihologiju*. Šević navodi njegove radove štampane na srpskom i nemačkom jeziku, uz napomenu o člancima rasutim po pedagoškim časopisima.

---

⁶ U »Učitelju« iz 1910. godine (br. 2) Milan Šević objavio je prikaz Adžićevih *Vaspitačevih zabeležaka*. U ovom referatu preovlađuju kritički tonovi. Šević je ocenio da *Zabeleške* predstavljaju razradu učenja nemačkog filantropa Hristijana Gothilfa Salcmana (1744–1811) i da imaju malo originalnih Adžićevih ideja. Koncept moralnog vaspitanja u kome se porodica prepoznaje kao jedini uzrok »dečje rđavosti«, u kome su moralne pouke i primeri jedine preporučene metode moralnog vaspitanja i koji iz prirode uzima primere za ugledanje (vredna pčela), za M. Ševića, zagovornika razvijanja moralnog rasuđivanja i moralne volje kao ciljeva moralnog vaspitanja zaslužuje samo oštru ocenu. Adžićev rad je po Ševićovoj oceni pseudopsihološki i nesavremen.

Vojislav Mladenović, doktorant Univerziteta u Cirihu, u trenutku kada Šević o njemu piše ušao je u četvrtu deceniju života, sa iskustvom urednika lista *Naša škola* (1907–1912), profesora učiteljske škole u Beogradu, nadzornika osnovnih škola za grad Beograd. 1922. godine objavio je *Osnove nauke o vaspitanju*. U *Enciklopediju* ulazi podatak da je zbog svojih reformističkih stavova o religijskom vaspitanju ušao u sukob sa arhijerejskim saborom.

Članci Milana Ševića o srpskim pedagogima variraju u pogledu dužine i karaktera. U prilogima o Paji Radosavljeviću i Vićentiju Rakiću, Šević se upušta u naučnu ocenu i vrednovanje njihovog pedagoškog dela. Eksperimentalna pedagogija P. Radosavljevića ima Ševiću podršku, dok je u članku o V. Rakiću naglašen pozitivan odnos prema Rakićevom književnom radu. Članci o profesorima učiteljske škole, S. Adžiću, S. Pašiću, Lj. Protiću, D. Rajičiću i V. Mladenoviću su neveliki po obimu. Napisani su odmerenim stilom, sadrže ključne momente iz njihovog profesionalnog života i neke naznake o specifičnostima svakog od njih. Tako je u *Enciklopediju* ušlo da je S. Adžić preveo *Tatine priče Maloj Jelkici* na esperanto, Protićevo herbartijanstvo, Mladenovićev sukob sa crkvenim vlastima, Pašićev rad na popularizaciji gimnastike.

Profesori filozofije

Četiri priloga posvećena srpskim filozofima u *Narodnoj enciklopediji* delo su Milana Ševića. Mihailo Hristifor Ristić (1839–1897), profesor filozofske propedeutike u Karlovačkoj gimnaziji, pisac je *Sistema celokupne filozofije* (1858–1860). Ristićeva knjiga dugo je korišćena kao srednjoškolski udžbenik, budući da drugih udžbenika iz filozofije na srpskom jeziku nije bilo. Ovo delo je obimom i sadržajem prevazilazilo funkciju udžbenika. (Marić, 2003) Članak o Konstantinu Brankoviću (1814–1865) upadljivo je kratak, sadrži osnovne biografske podatke, nešto malo o profesionalnom životu Brankovića i nijednu bibliografsku jedinicu. Branković je predstavljen kao profesor u Šapcu i Kragujevcu, zatim na Liceju i Velikoj školi, predavao je matematiku, statistiku, fiziku i nemački jezik, kasnije logiku, filozofiju i psihologiju. Branković je jedan od osnivača Društva srpske slovesnosti (1841) i pisac predgovora prvog broja *Glasnika* – časopisa ovoga društva (1846). Kao član Školske komisije saradivao je na izradi školskih udžbenika, od kojih je neke i sam sastavio. Šević nije zabeležio da je K. Branković u Liceju držao predavanja i iz pedagogije, a verovatno i sastavio udžbenik pedagogije koji nije sačuvan. (Tešić, 1967)

Profesor filozofije u Prvoj beogradskoj gimnaziji, piše i o svom učeniku, Branislavu Petronijeviću. Šević za svoga slavnog učenika, profesora univerziteta, kaže da je naš »najoriginalniji i najobimniji filozofsko-naučni radnik«. Popis radova B. Petronijevića jedan je od iscrpnijih u *Enciklopediji*, objavljen je u šest stubaca i zauzima najveći deo ove odrednice. Navedeni su Petronijevićevi radovi iz filozofije, matematike, prirodnih nauka...

Četvrti filozof o kome Šević piše za *Narodnu enciklopediju* je Svetomir Ristić (1886–1920), doktorant filozofije, fizike i astronomije, profesor Filozofskog fakulteta u Skoplju i Više pedagoške škole u Beogradu. Ristić je pisac radova iz oblasti filozofije, na srpskom i nemačkom jeziku, a za istoriju srpske kulture najznačajnija su dva rečnika, *Latinsko-srpski rečnik* iz 1924. godine koji je pripremio sa B. Bogdanovićem i *Srpsko-nemački rečnik* iz 1926. godine koji je izradio sa J. Kangrgom. U prilogima o Petronijeviću i Ristiću, Šević ne spominje njihove polemike, kao ni polemike drugih

---

psihologa (B. Lorenca) i pedagoga (S. M. Okanovića) sa Petronijevićem, ali nekarakteristično hladan i uzdržan ton u odrednici o Petronijeviću možda upućuje na istinsko Ševićovo raspoloženje prema bivšem učeniku.

Pedagozi i školski reformatori u Hrvatskoj

Milan Šević je autor priloga o istaknutim ličnostima hrvatske kulture i prosvete, Albertu Bazali (1877–1947), Stejpanu Ratkoviću (1878–1968) i Stjepanu Bosanacu (1870–1928). O radu Alberta Bazale, profesora filozofije na Zagrebačkom sveučilištu, Šević piše da je mnogostran, da se proteže na oblasti filozofije, književnosti, psihologije i pedagogije. Posebno naglašava radove „prosvetiteljskog“ karaktera, koje je Albert Bazala pisao za širu čitalačku publiku, o brojnim filozofskim, socijalno-pedagoškim, literarnim pitanjima (o estetskom sudu, odnosu društva i škole prema zločinu, vaspitnoj moći seoskih zadruga, autonomiji univerziteta). Tokom 1905/6. godine Bazala je radio na Vuntovom Institutu za eksperimentalnu psihologiju. Šević daje iscrpnu bibliografiju Bazalinih radova koja pored radova iz filozofije, pedagogije i psihologije, sadrži i pregled njegovih književnih članaka.

Druge dve ličnosti, Stjepana Ratkovića i Stjepana Bosanca, povezuje rad na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu. Stejpan Ratković je završio studije filozofije u Zagrebu, Beču i Gracu, radio je kao nastavnik i direktor učiteljskih škola u Hrvatskoj i Slavoniji, a od 1924. godine kao profesor Više pedagoške škole u Zagrebu. Ratković se istakao kao višegodišnji urednik časopisa *Napredak*, pisac *Čitanke za samouke* i jednog broja pedagoških rasprava. Ratkovićev kolega, rektor Više pedagoške škole u Zagrebu, Stjepan Bosanac, pisac je udžbenika za srednje škole (gramatika i čitanka) i pedagoških članaka. Po Ševićevoj oceni, S. Bosanac je najbolji hrvatski poznavalac pitanja srednjoškolske nastave.

Pisci školskih knjiga

Sledeće ličnosti o kojima je pisao Milan Šević objedinjuje rad u oblasti školskih knjiga, bukvara i udžbenika. Na početku to je Inok Sava, pisac prvog srpskog bukvara iz 1597. godine. Ševićev prilog odnosi se na faksimil bukvara koji je sačinio ruski konzul u Skadru, I. Krilov. O ovom prepisu našu javnost upoznao je Lj. Stojanović u *Glasi SKA*, 1903. godine. U članku je predstavljen sadržaj i struktura bukvara veličine četiri lista. Prepis je, zapravo, drugo izdanje bukvara od 25. maja 1597. godine, a kasnije se doznalo za još jedno izdanje – od 20. maja 1597. godine. Original prvog izdanja kupio je inženjer Milorad Dimitrijević u Dubrovniku, 1921. godine, on je istovetnog sadržaja, ali je štampan na dva lista, odnosno četiri stranice. (Blečić, 1991)

Šević piše i o Adamu Dragosavljeviću (1800–1862), đaku somborske preparandije, vukovarskom učitelju, saradniku i prijatelju Vuka St. Karadžića. Dragosavljević je autor prvog bukvara (1825) napisanog po glasovnoj metodi koji je ostao u rukopisu. (Vukov *Ogled srpskog bukvara* štampan je u *Danici* za 1827. godine.) U *Enciklopediju* je ušlo da je Dragosavljević jednu zimu proveo sa Vukom u sakupljanju narodnih reči i umotvorina. Njegova oda episkopu Stefanu Stankoviću druga je knjiga štampana Vukovim pravopisom.

Naredni pisac bukvara je Petar Ninković (1820–1887), profesor gimnazije u Novom Sadu (završio Bogosloviju u Karlovcima, filozofiju u Segedinu), pisac *Srpske*

---

gramatike (1848) i *Malog srpskog bukvara* (1855), oštar protivnik Vukove ortografske reforme. Sledi Đorđe Magarašević (1857–1931), profesor gimnazije u Novom Sadu, Karlovcima i Zagrebu. Njegovu *Malu srpsku gramatiku* (1883) ministar prosvete Stojan Novaković štampa je za srpske škole u Turskoj. Osim u sastavljanju udžbenika, Magarašević se ogledao i u istoriji srpskih škola, pisao je o srpskoj epskoj poeziji, Dositeju Obradoviću, Urošu Nestoroviću, Jovanu Subotiću.

U školske pisce spada i Svetozar Miletić (1852–1886), đak Somborske učiteljske škole, učitelj u Zemunu, za koga Šević ističe da je prvi naš učitelj koji je napisao udžbenike za sve predmete obuhvaćene programom osnovne škole. Miletićevi udžbenici bili su popularni kod vojvođanskih učitelja i u kratkoj belešci Šević ne skriva svoje simpatije prema njemu. Simpatijom je obojen i prilog o Pavlu Aršinovu (1855–1935), Ševićevom prijatelju, profesoru prirodnih nauka u Prvoj beogradskoj gimnaziji, saosnivaču društva *Privrednik* i istoimenog časopisa. Aršinov je pisac »zapaženih članaka« u *Nastavniku*, *Učitelju* i *Prosvetnom glasniku*, autor *Pitalica iz prirodnih nauka*.

Književnost za decu

U posebnu grupu izdvojili smo Ševićeve priloge iz oblasti književnosti za decu. Milan Šević je naš prvi teoretičar i istoričar dečje književnosti, i duže vreme, uz Jašu M. Prodanovića, redak kritičar koji radove iz ove oblasti tretira sa punom ozbiljnošću. Zbog toga ne čudi da je u svojim priložima iz ove oblasti usmeren na pitanje »diferencijacije« (Ševićev izraz) – formiranja i osamostaljivanja književnosti za decu. U *Narodnoj enciklopediji* Šević je napisao članke o dečjoj književnosti, dečjim (omladinskim) listovima, časopisima za decu i omladinu *Prijatelj srpske mladeži* i *Radovan*, o Ivani Brlić Mažuranić (1874–1939), Ljudevitu Tomšiću (1843–1902) i Ivanu Martinoviću (1863–1926) i članke o tri učiteljice i književnice Danici Bandić (1871), Milevi Simić (1858–1945) i Milki Pogačić (1860).

Članak o dečjoj književnosti, srpskoj i hrvatskoj, štampan je na 8 stubaca i jedan je od obimnijih u *Narodnoj enciklopediji*. Čime je ova tema zaslužila ovako veliku zastupljenost? Zasigurno Ševićevom autoritetu, ubeđivačkom daru, talentu da obrazloži značaj dečje književnosti. Urednik biblioteke koja je objavila *Dobre knjige dobroj deci* (izašlo osam izdanja), početke književnosti za decu u Srba vidi u ranim prevodilačkim radovima Dositejevim (*Ezopove basne*, 1788) i Mrazovićevim (*Magazin Marije Le Prince de Beumont*, 1787. godine). Sa druge strane, Hrvatski pedagoško-književni zbor, osnovan 1871. godine, utire put diferencijaciji književnosti za decu u Hrvatskoj. Po Ševićevoj proceni srpska nacionalna književnost za decu započela je da se razvija radom Đorđa Natoševića na *Školskom listu* u kome je Jovan Jovanović Zmaj, naš najznačajniji dečji pisac objavljivao pesme. Slede Stevan V. Popović – čika Steva, Jovan Maksimović – braca Jova, Milutin Jakšić, Mileta Jakšić... Naspram ove književne grupe stoji »učiteljska« struja (Ševićev izraz), »ljudi bez talenta zavedeni pedagoškom strujom« koja je književnost za decu cenzurisala na nivo uputstava za lepo vladanje. Napomenimo da je Ševićev pristup dečjoj literaturi nailazio na otpor među predvodnicima učiteljskog pokreta koji su se listom ogledali i u književnom radu. Među njima Šević je, uz Danicu Bandić i Milevu Simić, na koje ćemo se kasnije osvrnuti, pozitivno vrednovao još samo književni rad Mihaila Jovića. Pronicljiv autor prikaza Ševićeve »Dečje književnosti srpske« (1911, rad preštampan iz *Letopisa matice srpske*, sv. 274–275), tada učitelj u Miloševcu, Svetolik O. Avramović, primećuje da su školski i peda-

---

goški listovi prećutali pojavu ove knjige.⁷ U samom Avramovićevom prikazu urednik časopisa *Učitelj* (Đorđe S. Kojić) interveniše napomenom da se ograđuje od »nepravilnog« Ševićevog suda da su »učitelji kod nas kao i u drugih naroda *omeli* da se književnost za decu pravilno razvije.« (Avramović, 1913)

U članku o dečjim i omladinskim listovima Šević daje podatke o mestu, uredništvu, godinama izlaženja 10 najstarijih srpskih i 10 hrvatskih listova, te podatke o 12 časopisa koji izlaze u Srbiji i Hrvatskoj u 1925. godini. Takođe, je u posebnim odrednicama obradio dva srpska časopisa za decu, *Prijatelj srpske mladeži* i *Radovan*. Prvi je kritički procenio kao časopis u kome je preovladao neliterarni pravac, a o *Radovanu* piše samo pozitivno, kao časopisu koji je proslavio ime J. J. Zmaja.

Šević je autor članka i o Ivani Brlić-Mažuranić, unuci Ivana Mažuranića, za koju kaže da je uzdigla hrvatsku dečju književnost do klasičnosti »kao što joj je deda, uzdigao epsku pesmu do književne umetnost«. Šević piše i o dva učitelja, pokretača i urednika dečjih listova – Ljudevitu Tomšiću i Ivanu Martinoviću. Prvi je učitelj u Karlovcu i Zagrebu, književnik, urednik omladinskih listova *Zlatni orasi* (1870–1871), *Bršljenj* (1872–1903) i časopisa *Karlovački vijesnik* i *Pučke novine*. Ivan Martinović, učitelj u Bašaidu, potom u Pančevu, bio je pokretač i urednik dva dečja lista *Spomenka*, jednog od najboljih dečjih listova kod Srba, koji je izlazio u periodu od 1893–1914. godine, i *Dečjeg pozorišta* (izašla je samo jedna sveska 1926. godine) i »lista za pouku i zabavu ženskinja«, *Posestrima* (zajedno sa L. Lotićem 1890).

U *Narodnoj enciklopediji* Šević je našao mesto za tri topla priloga o učiteljicama Danici Bandić (1871), Milevi Simić (1858–1945) i Milki Pagačić (1860). Ove tri ličnosti objedinjuje to da su učiteljstvo udružile sa književnim talentom. Danicu Bandić predstavlja kao kći Laze Telečkog, glumca i dramskog pisca. Završila je učiteljsku školu u Somboru i radila u rodnoj Kikindi kao učiteljica do penzionisanja. U Varaždini novom *Ženskom svetu* Bandićka započinje karijeru pisca, a nastavlja je objavljivanjem kratkih priča. Za pripovetku *Emancipovana* koju je objavila u *Letopsu matice srpske*, najprestižnijem književnom časopisu toga doba, dobila je nagradu Matice. Šević piše da je njen rad najoriginalniji u oblasti dečje književnosti i navodi da je Danicu Bandić Marko Car nazvao »Čika Jovom u prozi«.

Sledeća učiteljica, Mileva Simić, bila je kći slikara Pavla Simića. Preko trideset godina radila je kao učiteljica Više devojačke škole u Novom Sadu, a po stvaranju Kraljevine SHS kao učiteljica Državne ženske građanske škole. Književni rad započela je objavljivanjem lirskih pesama i prevoda u časopisu *Javor*, 1877. godine, pod pseudonimom Milka Pavlovna. Pisac je velikog broja pripovedaka sa temama iz narodnog i društvenog života i „članaka za pouku narodu“ koje je objavljivala u srpskim časopisima i kalendarima. Njenu šaljivu kratku dramu *Retka sreća* nagradila je Matica Srpska. Učenice Više devojačke škole izvodile su predstave po dramskim tekstovima koje je napisala Mileva Simić. Šević naglašava rad Simićeve na sakupljanju narodnih pesama, naročito bačvanskih (nazvane rojtanske) i piše da je i sama »odlična pevačica«. Zanimljivo je da Šević u relativno opsežnom prilogu o Milevi Simić ne navodi njene peda-

---

⁷ Pre Avramovićevog prikaza časopis *Učitelj* je u broju za april 1911. godine doneo bibliografsku belešku o Ševićovoj *Dečjoj književnosti srpskoj* u samo jednoj rečenici: »Ova nepotpuna rasprava g. Ševića koja je preštampana iz *Letopisa* može služiti samo kao podstrek za izradu bibliografije dečje književnosti naše koja je veoma nužna.« Pozitivnu reakciju Jaše M. Prodanovića na Ševićevu knjigu doneo je *Prosvetni glasnik*.

---

goške članke ni udžbenik pedagogije namenjen učenicama viših devojačkih škola iz 1894.⁸

Treća učiteljica i pesnikinja je Milka Pagačić, direktor devojačke škole građanskog smera u Zagrebu. Ističe se pedagoškim i humanitarnim radom u društvima koja je osnovala i vodila, a pre svega radom u Klubu učiteljica koji je organizovao akciju »Dečji dan« u okviru koje su prikipljeni prilozi za izgradnju Skloništa i Oporavilišta za decu i učiteljice i Dečjeg doma u Zagrebu. Takođe, bila je aktivna u udruženju »Materinstvo« koje se staralo o zaštiti majki. Književni rad započela je objavljivanjem pesama i pripovedaka u časopisima *Prozor* i *Venac*. Jedno vreme uređivala je časopis *Domaće ognjište*.

Među Ševićevim člancima u *Narodnoj enciklopediji* posvećenim književnicima nalaze se i dva kratka priloga, o Savi Petroviću (1846–1914), sekretaru Matice srpske, i o svešteniku i pesniku Milivoju Radoviću (1861) »na koga naša književna kritika nije skretala pažnju ali koji je bio rado čitan«.

Autobiografski prilozi Milana Ševića

Saradnici u izradi *Narodne enciklopedije* preuzimali su obavezu da napišu priloge o sebi. Neki iz razloga skromnosti, drugi iz nemara, nisu poslali svoje priloge. Šević je u trećem licu napisao autobiobibliografski prilog, osim toga, napisao je odrednice o bibliotekama koje je uređivao (*Pedagogijska knjižnica* i *Pedagoški klasici*), o Pedagoškom društvu kojim je predsedavao i o Pedagoškom seminaru na Beogradskom univerzitetu čijim je radom neposredno rukovodio.

U autobiografskom prilogu Šević se predstavlja kao »*honorarni profesor univerziteta, upravnik Opšteg Pedagoškog seminarara*«. Navodi podatke o svom osnovnom i srednjem školovanju i studijama na univerzitetima u Budimpešti, Minhenu, Ženevi i Lajpcigu, gde je 1888. godine »položio doktorat iz filozofije, slavistike i germanistike (kod profesora Vunta, Leskina i Hildebranda)«. Doktorski rad, *Dositheus Obradović, ein serbischer Aufklärer des 18. Jahrhunderts*, objavljen je u Novom Sadu 1889. godine. (Prevod Ševićevog doktorata *Dositej Obradović, srpski prosvetitelj iz 18. veka*, pojavio se na srpskom jeziku vek kasnije. U prevodu Jelene Tanasković objavljen je u časopisu *Gledišta* broj 1–2, za 1999. godinu).

Šević je po rečima Dušana Jovanovića (Jovanović, 1939; 16) bio »uglavnom autodidakt u užoj pedagogici«. Svoje, kako je govorio, *samouštvo* u pedagogiji Šević nije skrivao. U pogovoru četvrte knjige *Obrazovanja i prosvetivanja* može se pročitati: »Pisac ovih redova u velikoj školi bavio se isključivo o 'svojim' predmetima, pa i kada oni nisu bili daleko od pedagogije, na pedagogiju se nije pomišljalo. Došlo mu je gotovo strano, kada mu je jedan ruski pedagog posle Vuntova časa rekao 'Ala bi to dobro bilo, kada bi Vunt češće govorio o vaspitanju'. Ta se potreba nije osećala«. (Šević, 1926; 62) Potreba koja se nije osećala tokom studija, osetila se u službi: »One uprte oči učeničke, koje su često tako moleći gledale, kao da su nešto drugo tražile, a ne samo šta je imenica i kakvih ima glagola /.../ nedoumica, u koju se često za časa i posle časa upadalo, stvarala je neraspoloženje iz koga nije bilo izlaza«. (Ibid.; 62)

Školske odmore i ferijalne pedagoške tečajeve Šević je koristio da upotpuni svoje pedagoško samouštvo i u autobiografskom prilogu u *Narodnoj enciklopediji* na-

---

⁸ Videti prilog o M. Simić u R. Makarić i S. Vasiljević (u red), (1978): *Dve stotine godina obrazovanja učitelja u Somboru 1778–1978*, Sombor.

---

vodi da je 1897. godine u Marburgu slušao Pola Natorpa, zatim je bio kod Šilera u Giesenu, 1904. godine proveo je jedan semestar na univerzitetu u Berlinu slušajući pedagogiju kod Paulzena, Minha i Lemana. Šević je izučavao i srednjoškolsku nastavu i pedagoške seminare u Austriji, Francuskoj, Italiji, ali i u Rumuniji, Bugarskoj i Turskoj.

Karijeru gimnazijskog profesora u *Narodnoj enciklopediji* Šević samo ukratko spominje, ne navodeći prevremeno penzionisanje 1909. godine. Piše da je od 1919. godine honorarni profesor univerziteta, a da je od 1920. godine reaktiviran kao profesor Prve beogradske gimnazije. U Prvom svetskom ratu radio je u presbironu u Nišu, Kraljevu i Beogradu. Kada je Srbija okupirana »bio je neko vreme posrednik između opštine i neprijateljskih vlasti«.

Naročitu vrednost za dalje izučavanje Ševićevog rada ima njegova bibliografija objavljena u autobiografskom prilogu u *Narodnoj enciklopediji*. Ovom bibliografijom obuhvaćeni su njegovi značajniji radovi do 1928. godine. Svoj književni opus Milan Šević je klasifikovao na sledeći način: na prvom mestu je pedagoški književni rad, zatim rad na školskoj i omladinskoj književnosti, potom dolaze radovi iz literarne istorije i književne kritike i na kraju urednički i prevodilački rad. U *Narodnoj enciklopediji* Šević je eksplicirao klasifikaciju sopstvenih radova koju inače nalazimo u rubrici »Od istog pisca« objavljivanoj na završecima njegovih knjiga. U ovim popisima prethodno objavljena dela iz pedagogije, filozofije i književnosti, kao i udžbenička literatura, međusobno su razdvajana većim praznim prostorom. Dela iz pedagoške književnosti (»stručne pedagoške literature«) Šević uvek stavlja na prvo mesto i treba primetiti da u njih ubraja i svoju doktorsku disertaciju, kao i radove o dečjoj književnosti. Isti bibliografski raspored Šević primenjuje u svom autobiografskom prilogu u *Narodnoj enciklopediji*.

Za *Narodnu enciklopediju* Milan Šević iz svoga rada na školskoj i omladinskoj lektiri i »knjigama za narod« izdvaja *Srpsku čitanku za niža četiri razreda srednje škole* (u četiri knjige, od 1907. godine u novom izdanju), *Srpsku gramatiku* iz 1920. godine, priređene knjige Čika – Jovinih pesama⁹, *Pesme Petra Preradovića* (1902), *Pesme Jovana Grčića Milenka* (1923), *Molitva u umetničkoj pesmi srpskoj* (1902), *Porodica u umetničkoj pesmi srpskoj* (1908). U članke iz literarne istorije i književne kritike ubraja napise o Manojlu (Emanuelu) Jankoviću, Đuri Daničiću, Branku Radičeviću, Njegošu, Zmaju, Lazi Kostiću, Sremcu i drugima. U urednički rad ubraja rad na *Pedagogijskoj knjižnici*, bibliotekama *Pedagoški klasici* i *Dobre knjige dobroj deci*, kao i urednički rad na pripremi Sremčevih *Iz knjiga starostavnih*.

Budući da je Šević pokretač i vlasnik edicija *Pedagogijska knjižnica* i *Pedagoški klasici*, da je osnivač Pedagoškog društva i da je u vreme pripremanja *Narodne enciklopedije* honorarni profesor na Opštem pedagoškom seminaru Univerziteta u Beogradu, on je preuzeo da napiše članke o ovim odrednicama, najuže vezanim za njegov profesorski, književni i izdavački rad. O Pedagoškom seminaru Šević piše da je nastao po ugledu na evropske, pre svega nemačke seminare za nastavnike. On se posebno osvrće na rad pedagoškog seminaru za praktično obrazovanje srednjoškolskih nastavnika Sveučilišta u Zagrebu, jer su se neki nastavnici »/.../ i lično upoznali sa Pedagoškim seminarom u Zagrebu i na strani«. Zagrebački Seminar počeo je da radi 1895/6 godine. Predsednik seminaru bio je profesor pedagogije na Sveučilištu, a pohađali su ga stu-

---

⁹ Čika Jova *Srpskoj deci* (1899, 1909, 1921. u dve knjige), *Čika Jova Srpskoj omladini* (1901), *Čika Jova Srpčadi svoji svuda* (1908), *Čika Jova Mladaj Srbadiji* (1920, 1924).

---

denti 7. i 8. semestra Filozofskog fakulteta. Prvi upravnik bio je dr Đuro Arnold, a potom dr Stjepan Matičević.

Podsticaji za osnivanje Pedagoškog seminara u Beogradu dolazili su i iz nastavničkih redova, preko Profesorskog društva, osnovanog 1889. godine, i njegovog organa *Nastavnik*. 1897. godine osnovan je Akademijski pedagoški seminar pri Filozofskom fakultetu beogradske Velike škole.¹⁰ Seminar je imao teorijski deo nastave na fakultetu i praktični deo vežbanja i hospitovanja u beogradskim srednjim školama (Prva beogradska gimnazija, Realka i Viša ženska škola). »Predavanja kandidata držana su uvek prema propisanim nastavnim programima«, dok je seminar bio pod upravom dr Vojislava Bakića i dr Stevana Okanovića, da bi 1911. godine rad u njemu »sasvim zastao«.

Predlog za obnavljanje rada seminara podnet je krajem 1919. godine, zatim ponovo 1924. godine¹¹ kada su i konačno usvojena pravila o njegovom radu i izabrana prva uprava. Seminar namenjen budućim srednjoškolskim nastavnicima nazvan je Opšti pedagoški seminar za razliku od Pedagoškog seminara koji su »pojedini nastavnici pedagogije držali uz svoja predavanja«. Prvu upravu Opšteg pedagoškog seminara činili su rektor Beogradskog univerziteta Pavle Popović, profesor geologije Vladimir K. Petković, dekan Filozofskog fakulteta, i Milan Šević. Rad u seminaru počeo je 22. novembra 1924. godine, »s manjim brojem učenika i s uže određenim, delimičnim zadacima, posle kojih je nastala diskusija«. U sledećem semestru u upravi su, uz Milana Ševića, bili profesori Miloš Trivunac i Nedeljko Košanin. Seminararski kandidati su »uvedeni u školski život i njihov rad je ušao u redovni nastavni tok pojedinih beogradskih srednjih škola«. Taj rad produžen je kasnije pod Ševićevom upravom, ali kako stalnih vežbaonica nije bilo, a rad u seminaru nije bio obavezan, njime nisu bili obuhvaćeni svi »profesorski kandidati«. Na kraju poduzetog priloga o Pedagoškom seminaru, Šević izražava nadu da će obaveznost seminara nastati sa usvajanjem nove univerzitetske uredbe. Iako su univerzitetske vlasti, naročito u mandatu rektora Pavla Popovića, poklanjale značajnu pažnju Opštem pedagoškom seminaru, obaveznost pohađanja seminara zavedena je tek Pravilnikom od 6. marta 1930. godine kojim je predviđeno da svaki slušalac treba da ima najmanje 15 časova uz izradu dva ugledna predavanja i jednog pismenog rada iz pedagoške teorije i prakse. Šević se zalagao za znatno obimniji rad u seminaru.¹²

Milan Šević je napisao i jedan kratak prilog o *Pedagoškom društvu* čiji je osnivač i predsednik. Društvo je formirano pri Beogradskom univerzitetu 1924. godine sa ciljem da razvija pedagošku teoriju i praksu, organizovanjem redovnih i vanrednih sastanaka sa predavanjima i diskusijom, kao i »nastavnim i drugim pokušajima i ogledima u školama i inače.« Članovi Pedagoškog društva mogli su da budu »učitelji svih vrsta škola, studenti i ljubitelji pedagogije i narodne prosvete«. I ovde Šević terminom učitelj označava nastavnike svih nivoa školovanja, od osnovnog do univerzitetskog.¹³ U prilogu o Pedagoškom društvu naglašen je njegov univerzitetski, odnosno naučni ka-

---

¹⁰ Seminar je osnovan 1897. godine, kada je, nakon donete Uredbe otpočeo rad i ostalih seminara na Velikoj školi.

¹¹ Šević u *Enciklopediji* navodi predlog od 12. 02. 1924. godine. Osim ovoga, predlog o osnivanju Opšteg pedagoškog seminara podneli su 31. 03. 1924. godine Pavle Popović i Vićentije Rakić. (Popović i Rakić, 1926)

¹² U Ševićevoj pisanoj zaostavštini nalazi se plan o proširenju rada u Seminaru na dva semestra. Rukopisi dr M. Ševića, Matica srpska, 26545 (prema Mitrović, D., 1967a; 84).

¹³ Opširnije o Ševićevoj upotrebi termina učitelj u sklopu njegovih ukupnih pedagoških shvatanja u Mitrović, D. (1967b) i Vujisić-Živković, N. (2007).

---

rakter. Pedagoško društvo formirano je pri univerzitetu u isto vreme kada su osnovana i neka druga naučna univerzitetska društva i kada je pri univerzitetu osnovan Opšti pedagoški seminar i Pedagoški institut.

O motivima osnivanja *Pedagogijske knjižnice*, 1908. godine Šević piše: »Njezin je cilj da suzbija pedagoški diletantizam, jednostranost pedagoških škola i metoda i da uzdigne raspravljanje pedagoških pitanja do potpune objektivnosti i naučne visine«, i nastavlja »kako se u Srba, s jedne strane, potcenjuje naučna metoda, a sa druge, nastavna metoda, *Pedagogijska knjižnica* radi na tome da se pravilno upozna značenje i jedne i druge metode na svim stepenima škola. Osim toga, ona pribira i podatke, koji su potrebni, da se shvati razvoj pedagoške misli u Srba«. ¹⁴ *Knjižnica* je objavila prevode Vilhema Diltaja, Pola Natorpa, Vilhema Vunta, Eduarda Klapareda, Sergeja Hesena i originalne radove Vojislava Bakića, Josifa Pančića, Radivoja Vrhovca i samog Ševića. Prvih sedam svezaka *Pedagogijske knjižnice*, ističe Šević, doživelo je dva izdanja. Spis Vilhema Diltaja *O mogućnosti pedagogijske nauke od opšte vrednosti* predstavljao je prvu svesku *Pedagogijske knjižnice*. Objavljen najpre u časopisu »Učitelj« a potom kao zasebno izdanje 1908. godine i u drugom »popravljenom« izdanju 1914. godine. Vilhem Diltaj je negovao poseban odnos prema *profesorstvu* i svoje radove objavljivao je samo u zbornicima Berlinske akademije nauka. Kako su u ovim zbornicima štampani radovi iz različitih naučnih oblasti tada veoma razvijene i prestižne nemačke nauke, bili su toliko traženi da Ševiću napomenu »do ovoga rada, koji se tako često navodi u pedagojskim spisima, veoma je teško doći« (Šević, u Diltaj, 1908; 1), treba shvatiti sa svom ozbiljnošću. Hajdegeru su dvadesetih godina Diltajevi radovi pozajmljivani iz biblioteke Akademije samo na tri dana.

Sledeću biblioteku, *Pedagoški klasici*, Šević je pokrenuo 1922. godine i za nju preveo Kantov spis *O pedagogiji*, inače prvo u nas prevedeno Kantovo delo. U ovoj biblioteci izašao je i prevod Rusoovog *Emila*, Džejmsove *Psihološke pouke učiteljima* i ogleđ o pozotivističkoj pedagogiji Ogisa Konta.

Značaj priloga u *Narodnoj enciklopediji* za istraživanje naučnog pedagoškog stvaralaštva Milana Ševića

Rad na izradi odrednica u Stanojevićevoj *Narodnoj enciklopediji* pripada periodu u kome je Milan Šević imao najviše razloga da veruje u ostvarenje svojih ideja o unapređenju rada na pedagoškoj nauci i praksi. Još početkom 1924. godine Šević je u članku *Pedagogija u Beogradu* mogao da konstatuje da »zacelo nema nijednoga glavnog grada u Evropi (osim možebiti u Albaniji), u kojem bi pedagogija bila tako slabo zastupljena«. (Šević, 1924¹⁵; 90) Dolaskom Pavla Popovića za rektora univerziteta okolnosti se znatno menjaju. Rektorski mandat Pavla Popovića (1924–1927) predstavlja najdinamičniji period u razvoju Beogradskog univerziteta, kako u materijalnom pogledu – izgrađene su i opremljene nove fakultetske zgrade, Univerzitetska biblioteka, Studentski dom kralja Aleksandra I, tako i u pogledu unapređenja naučnog rada, univerzitetske nastave, brige o studentskom životu i vaspitanju i uloge univerziteta u

---

¹⁴ Ševićeva kritika odnosi se samo na stanje u Srbiji. U prilogu o Pedagoškom seminaru on se osvrće na praksu u Hrvatskoj na koju se u Seminar ugleda.

¹⁵ Članak »Pedagogija u Beogradu« objavljen je u *Vremenu* za 1924. g. i, iste godine, preštampan u *Obrazovanju i prosvetivanju III*.

---

narodnom prosvjećivanju.¹⁶ Jedan od rektorovih prioriteta bio je i Opšti pedagoški seminar u čemu je uloga Milana Ševića bila najznačajnija. Osim svesti o podizanju pedagoške kulture kao bitnog uslova univerzitetske reforme, bio je to period u kome su ozbiljno shvatana upozorenja predsednika Srpske kraljevske akademije, Jovana Cvijića, da »kod nas opštu naučnu svest još nije dovoljno proželo uverenje o velikom značaju organizacije naučnog rada«. (Cvijić, 1924; 448) U tom kontekstu treba sagledati i Ševićev doprinos osnivanju univerzitetskog Pedagoškog društva. Napomenimo da to nije bila prva inicijativa i organizacija takve vrste. Pre balkanskih ratova, tokom 1909-11. godine, dr Stevan M. Okanović i dr Milivoje N. Jovanović pokrenuli su Akdemsko pedagoško društvo sa sličnim ciljem i programom rada (prvobitno planiran naziv Srpsko pedagoško društvo promenjen je u Akademsko da bi se naglasio njegov univerzitetski karakter), ali je tek Milanu Ševiću uspelo da ozvaniči rad Pedagoškog društva pri univerzitetu.

Status pedagogije na univerzitetu imao je odjek u Ševićevim priložima u *Narodnoj enciklopediji*. Videli smo da se on koji se sa više prava od Vićentija Rakića mogao nazvati književnikom i koji je insistirao na upotrebi termina učitelj na svim nivoima škola, predstavlja kao »honorarni profesor univerziteta, upravnik Opšteg pedagoškog seminara«. Honorarni profesori univerziteta nisu uživali ugled stalnih univerzitetskih nastavnika. Naknada za njihov rad bila je toliko niska da bi se moglo reći da su oni honorisali univerzitet. U Ševićovo vreme pojedini honorarni profesori iz stručnih, ali tada nedovoljno priznatih naučnih oblasti (npr. ekonomije) ironično su se odnosili prema svom zvanju. Ševićev odnos bio je sasvim drugačiji. Shvatao je da bez obezbeđene pozicije za pedagogiju na univerzitetu nema ni savremenog učiteljstva. Nauk koji je akademska pedagogija u Srbiji stekla u prethodnim borbama za svoj status, Šević je izrazio u govoru na sahrani Vojislava Bakića: »Pedagogija je morala osvajati stopu po stopu, borba je bila očajna, i poneka pozicija koja je za Bakićevo doba bila osvojena, morala je biti napuštena.« (Šević, 1929; 14) Osvajati prostor za pedagogiju, »stopu po stopu«, u vremenu »kada su vladali nerazumevanje, predrasude, samovoljnosti, ćudljivosti, kada se mnogo što-šta ostavljalo slučajnosti, kada se volelo i da se ništa ne uradi nego da se uradi nešto« (Ibid., 13), podrazumevalo je i prihvatanje odgovornosti za *profesorstvo*, jedan, danas bismo rekli, performativni čin u ime nauke i struke, kojim Šević ne odaje počast Bakiću samo ispred Pedagoškog seminara i Pedagoškog društva, već i ispred čitavog univerziteta.

Saradnja u *Narodnoj enciklopediji* omogućila je Milanu Ševiću da, u izvesnoj meri, istakne svoj pristup pedagoškoj istoriji. U članku »Naša pedagoška književnost« Šević je isticao da kod nas »specijalnih bibliografija jedva i ima, a monografija, stvarnih i ličnih, tako je malo, da ne možemo smatrati, ni da je blizu ono doba, kada će se moći pomišljati na to, da se napiše istorija srpske pedagogije«. (Šević, 1924; 87) Ali, ne treba čekati nego raditi, bila je Ševićeva deviza; treba da »damo dokaze, da smo bili ne samo *ratnici* nego i *radnici*«. (Ibid., 89) Našu pedagošku istoriju, po Milanu Ševiću, od polovine XVIII veka obeležila je borba dve struje, obe nastale iz nacionalnog nagona za samoodržanje. Prva, crkveno-školska, sa uže omeđenim ciljem, iako vezana za terezijanske reforme i jozefinizam, posredstvom Rusa nalazila je put u evropsku prosvetnost. Druga struja bila je nacionalno-prosvetna, sa širim shvatanjima i direktnim

---

¹⁶ U tom poduhvatu ne bi trebalo potceniti ni doprinos Popovićevih prethodnika i saradnika, takođe, ni teškoće koje je rektor imao sa partijski ostrašćenim studentima i državnim vlastima (zbog primene t.zv. Činovčkog zakona na univerzitetske nastavnike Popović je podnosio i ostavku).

---

dodirima sa zapadnom kulturom. Ševiću je drugi put bio bliži, ali je za njega »glavno da je i jedan i drugi put bio pedagoški«. (Ibid., 86) Smatrao je da je u našoj kulturnoj istoriji zanemareno *pedagoštvo*, da treba pristupiti sistematskom priređivanju građe za pedagošku istoriju, predlagao je da se, poput etnografskih, objavljuju *pedagoški spomenici*. Radio je na prikupljanju izvora za nacionalnu pedagogiju, na stvaranju *Nacionalnog središta za pedagošku dokumentaciju*...

Leksikografski rad predstavljao je za Milana Ševića poseban izazov. Njegovim priložima u Stanojevićevoj enciklopediji verifikovana je diferencijacija pojedinih pedagoških oblasti i institucija, *radljivost* naših pedagoga istaknuta je na uštrb zahteva »naučne ekonomije«. Članci u *Narodnoj enciklopediji* pružaju uvid u odnos predratne intelektualne elite prema pedagogiji. Posredno ili neposredno oni predstavljaju i ključ za razumevanje celokupnog Ševićevog autorskog rada koji se »mnogima čini neznatnim samo zato što im je ostao nepoznat«.

Izvori i literatura:

1. Avramović, S. (1913): »Dečja književnost srpska, ogled istorijskog pregleda od Milana Ševića«, Učitelj, god. 32, sv. 2, str. 190-191;
2. Blečić, M. (1991) (u red): *Prvi srpski bukvar Inoka Save*, Venecija 1597, Politika;
3. Cvijić, J. (1924): »Govor na svečanom skupu Akademije nauka«, Srpski književni glasnik, knj. 11, br. 6, str. 447-456;
4. *Glasnik Srpskog učenog društva*, knjiga XXXII, 1871;
5. Grujić, R. (1993): *Azbučnik srpske pravoslavne crkve*, Beograd;
6. Diltaj, V. (1908): *O mogućnosti pedagojske nauke od opšte vrednosti*, Pedagojska knjižnica, sveska 1;
7. Đurić-Topalović, M. (1935): »Dr Milan Šević«, Učitelj, god. 15 (49), sv. 6, str. 421-424;
8. Jovanović, D. (1939): »Idejni razvitak pedagogike u Srba od 1918. do 1938. s osvrtom na prethodno doba«, u Majstorović M. R. (u red) *Pedagoška Jugoslavija 1918-1938*, str. 4-29, Beograd;
9. Mitrović, D. (1967a): »Opšti pedagoški seminar«, u *Sedamdeset pet godina katedre za pedagogiju*, ZUNS, Beograd, str. 82-86;
10. Mitrović, D. (1967b): »Milan Šević«, u *Sedamdeset pet godina katedre za pedagogiju*, ZUNS, Beograd, str. 140-154;
11. Majstorović, M. R. (1935): »Tri važne potrebe naših prosvetnih ljudi«, Učitelj, god. 49, sv. 8, str. 596-598;
12. Makarić R. i Vasiljević S. (u red), (1978): *Dve stotine godina obrazovanja učitelja u Somboru 1778-1978*, Sombor;
13. Marić, I. (2003): *Filosofija na Velikoj školi*, Plato, Beograd;
14. Milić, V (1995): *Sociologija nauke*, Odsek za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, LDI, Veternik;
15. Nemanjić, M. (2001): *Jedan vek srpske stvaralačke inteligencije: 1820 - 1920*, Idea, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut za političke studije, Beograd;
16. Popović, B. (1934): »Jedno mišljenje«, Učitelj, god. 48, sv. 7, str. 560;
17. Popović, P. i Rakić, V. (1926): »Predlog o osnivanju Seminara«, u *Univerzitet u 1924-25. godini*, Prublikacije rektorata, Beograd, str. 105-107;
18. Popović, P. (1926): »Narodna enciklopedija - srpsko-hrvatsko-slovenačka, knjiga I«, Srpski književni glasnik, knj. XVIII, br. 7, 1. avgust, Beograd, str. 530-538;
19. Popović, P. i Petković, V. K. (1926): »Izveštaj o radu u zimskom semestru«, u *Univerzitet u 1924-25. godini*, Prublikacije rektorata, Beograd, str. 108-110;
20. Stanojević, S. (u red) (1925- 1929): *Narodna enciklopedija - srpsko-hrvatsko-slovenačka, I, II, III, IV knjiga*, Bibliografski zavod D. D., Zagreb;
21. Šević, M. (1910): »Vaspitačeve zabeleške, S. M. Adžića«, Učitelj, god. 30, sv. 2, str. 160-167;
22. Šević, M. (1922): *O Đorđu Natoševiću (1821-1887) - prilikom stogodišnjice od njegova rođenja*, Pedagojska knjižnica, sv. 17. i 18, Rajković i Čuković, Beograd;

-
23. Šević, M. (1923): *Obrazovanje i prosvjećivanje II*, Pedagogijska knjižnica, sv. 7, drugo izdanje, Rajković i Ćuković, Beograd;
  24. Šević, M. (1924): *Obrazovanje i prosvjećivanje III*, Pedagogijska knjižnica, sv. 24 i 25, Rajković i Ćuković, Beograd;
  25. Šević, M. (1926): *Obrazovanje i prosvjećivanje IV*, Pedagogijska knjižnica, sv. 38 i 39, Rajković i Ćuković, Beograd;
  26. Šević, M. (1929): »Vojislav Bakić«, *Učitelj*, god. 10, sv. 1, str. 10–14;
  27. Šević, M. (1999): »Dositej Obradović, srpski prosvetitelj iz 18. veka«, prevela Jelena Tanasković, *Gledišta*, br. 1–2, 1999, str. 168–195;
  28. Tešić, V. (1967): »Pedagogija u Liceju, Velikoj školi i na Univerzitetu u Beogradu«, u *Sedamdeset pet godina katedre za pedagogiju*, ZUNS, Beograd, str. 7–37;
  29. Vujisić–Živković, N. (2006): »Disciplina pitanja Vićentija Rakića«, *Pedagogija*, god. LXI, br. 4, str. 543–550;
  30. Vujisić–Živković, N. (2007): »Pregled shvatanja srpskih pedagoga o teorijskom i praktičnom obrazovanju učitelja«, u *Obrazovanje i usavršavanje nastavnika – istorijski aspekt*, Učiteljski fakultet, Užice, str. 45–66.

* * *

RESEARCH ADDITION TO STUDY OF THE SCIENTIFIC WORK OF MILAN ŠEVIĆ

*Summary: The place of Milan Šević (1866-1934) is of a great importance in our cultural history. On the other hand, Šević as a theoretician of pedagogy and pedagogical methodologist has often been neglected. Work of Milan Šević on National Encyclopaedia – Serbian-Croatian-Slovenian (known as encyclopaedia by Stanojević) has not been the subject of analysis so far. Participation in reference on National Encyclopaedia belongs to the period in which Milan Šević had most reasons to believe in fulfilment of his ideas on improvement of work of pedagogical science and praxis and it happened at the same time when Pedagogical society was founded, as well as General pedagogical seminar, Pedagogical Institute at Belgrade University and with intensifying work of *Evil* in the field of pedagogical lexicography, bibliography and history.*

In this paper, there are papers of Milan Šević in National Encyclopaedia which refer mostly to personalities, teachers, pedagogues, writers, philosophers. Presenting their scientific work, contribution to writing course books and books, literary work and work on editing school and children's magazines. Šević did not conceal what he was in favour of and what he was not, although sometimes he was expected not to interfere being one of the authors of National Encyclopaedia. Relations towards some personalities and their work show specific approach of Šević in differentiating pedagogy and pedagogical work. In the paper, there are specially analysed references of autobiographical character in which motifs and aims of work were shown concerning pedagogical editions, translating and educating teachers, as well as auto classification of bibliography of Šević.

Key words: *Milan Šević, National Encyclopaedia, pedagogical lexicography.*

К ИЗУЧЕНИЮ НАУЧНОГО ТРУДА МИЛАНА ШЕВИЧА

Резюме: *Милан Шевич (1866-1934) обеспечил себе место в истории нашей культуры. Хотя, с другой стороны, его часто оспаривали и забывали как теоретика воспитания и методолога педагогики. Работа Милана Шевича над Народной энциклопедией сербско-хорватско-словенской (широкоизвестной как энциклопедия Станоевича, по имени редактора) до сих пор не был предметом анализа. Он участвовал в обработке помет Народной Энциклопедии именно в то время когда больше всего мог верить в возможность осуществления своих идей о развития педагогической науки и практики, а именно: в периоде учреждения Педагогического общества, Общего педагогического семинара, Педагогического института в составе Белградского университета. Тогда Милан Шевич работал также в области педагогической лексикографии, библиографии и истории.*

В настоящей работе представлены статьи Милана Шевича, опубликованные в Народной энциклопедии. Они большей частью включают знаменитостей, учителей, педагогов, писателей, философов. Представляя их научный труд, их достижение в создании книг и учебников, их литературное творчество, работу над развитием детских и педагогических газет – он не скрывал своих симпатий и антипатий, иногда не соблюдая сдержанность как это ожидалось бы от сотрудника Народной энциклопедии.

Его отношение к отдельным личностям и их труду дает знать о специфическом отношении к педагогике.

В нашей статье мы особо анализируем пометы автобиблиографического качества в которых он излагает мотивы и цели работы в педагогическом издательстве, переводительстве и в образовании учителей, а также автоклассификацию библиографии Шевича.

Ключевые слова: *Милан Шевич, Народная Энциклопедия, педагогическая лексикография, педагогика в университете.*